

A börtönoktatás mint a reszocializáció eszköze

Bevezetés

Három éve dolgozom a Pannon Oktatási Központ, Gimnázium Általános és Szaképző Iskola, Pedagógiai Szolgálat börtönoktatójaként. Kutatásom során igyekeztem összegyűjteni munkatársaim és tanulóink véleményét a Budapesti Fegyház és Börtönben folyó iskolarendszerű általános iskolai és gimnáziumi képzésekről. Úgy gondolom, hogy a börtönoktatás empirikus kutatása hazánkban elhanyagolt téma, holott egy fontos reszocializációs eszközről van szó, mely főként a felhalmozott tapasztalatoknak köszönhetően folyamatosan fejlődik.

Börtönoktatás

A társadalomba való beilleszkedés folyamata a szocializáció során történik. Lényegében elkülöníthetünk elsődleges és másodlagos szocializációt, illetve egy korrekciós vagy reszocializációt (Szegál 2007, 26). Ez utóbbi fogalma alatt a korábban kialakult, szubkultúrára jellemző személyiségvonások korrekcióját értjük, mely a büntetés-végrehajtás kiegészítő funkciójaként jelenik meg. A büntetés-végrehajtási szervezet egyik fő feladata, hogy a fogvatartottakat felkészítse a szabadulásra, a szabadulás utáni „normális” életre, a visszaesés elkerülésére. Ehhez elengedhetetlen az elítéltek önbecsülésének és felelősségérzetének fenntartása, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítása, személyiségük alapos feltérképezése, illetve oktatásuk-képzésük és megfelelő foglalkoztatásuk, munkáltatásuk. Mindennek elérése összehangolt működést vár el a büntetés-végrehajtás különféle szerveitől, illetve a velük együttműködő társszervezetektől – például oktatási intézményektől.

A büntetés-végrehajtási intézetekben folyó nevelés, oktatás elsődleges célja a reszocializáció, reintegráció elősegítése. Vannak olyan elítéltek, akik évtizedeket töltenek a külvilágtól elzárva, így ismereteik ellaposodnak, korszerűségüket veszítik. Főként számukra a társadalomba való visszailleszkedés elengedhetetlen feltétele az olyan tudás és szakmai ismeretek elsajátítása, melyek illeszkednek a mai modern gazdasági struktúrához; ezzel megkönnyítve a szabadulás utáni munkaerőpiacra történő belépést. Ebben nyújt segítséget számukra a börtönoktatás.

Az elítéltek állampolgári jogaikban korlátozott személyek, így a tanuláshoz való joguk eltér a szabadokétól, azonban jogosultak az általános iskolai oktatásra, indokolt esetben, az intézetvezető engedélyével, középfokú vagy akár felsőfokú tanulmányok folytatására (Novák 2004, 48). A fogvatartottak oktatásának kérdéseit részletesen szabályozta már az 1979. évi Bv. tv. 38. és 39. §-a, illetve a 2013. évi Bv. tv. 96. és 98. §-a is tartalmazza az oktatásra, szakképzésre, továbbképzésre jelentkező elítéltek beiskolázásának feladatát.

Mivel a fogvatartottak iskolai végzettsége, képzettsége az országos átlag alatt van (Kőszegi 2010, 57), így a „hétköznapi” andragógiában felmerült problémákon – alapvetően nem iskoláskorú egyének vesznek részt az oktatásban, megfelelő tanterv kidolgozása – túl a börtönökben egyéb tényezők is szerepet játszanak, melyekre előre fel kell készülnie egy börtönoktatónak. A fogvatartotti populáció ugyanis mind pszichológiai – adaptációs problémák, antiszociális magatartás, disszociális személyiségzavar –, mind szociológiai – családi háttér – és mind andragógiai – tanulási szokások, illetve stratégiák – szempontból sajátos jellemzőket hordoz (Kassai 2008, 27), amiket nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha hatékony munkát akarunk végezni. Ehhez hozzátehetjük, hogy az elítéltek nagy része nem rendelkezik megfelelő tanulási tapasztalattal, gyakran erősen hiányosak az ismereteik, fejletlen a tanulási motivációjuk (Szegál 2007, 36).

Mindezen sajátosságok következtében belátható, hogy ezen a területen különösen fontos a nevelői-oktatói munka, melyben nagy szerepet kap a törődés, odafigyelés, a tolerancia és a türelem. A börtönoktatónak a kommunikáció minden eszközével törekednie kell arra, hogy egy újfajta gondolkodásmód elsajátítására motiválja az elítélteket, melyben a tanulás egy új lehetőségeket biztosító alternatívaként szerepel (Borgulya 2004, 70).

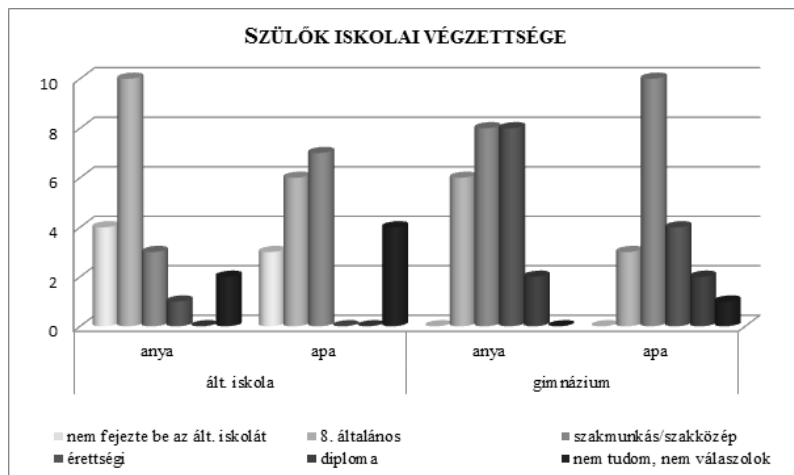
Vizsgálat

A vizsgálatom a Budapesti Fegyház és Börtön iskolarendszerű oktatásban részesülő fogvatartottjainak – 22 általános iskolás és 22 gimnazista –, illetve az őket oktató Pannon Oktatási Központ, Gimnázium Általános és Szakképző Iskola, Pedagógiai Szolgálat tanárainak körében – 11 fő – végeztem. (Az utóbbiak közül négyen csak általános iskolában, négyen csak gimnáziumban tanítottak, míg hárman mindkét típusú képzésben dolgoztak.) 40 elítélttel kérdőívet vettem fel, 4 elítélttel félig strukturált interjút készítettem; a 11 tanárral szintén félig strukturált interjú készült.

A felvett adatok elemzésekor elsőként a szociológiai szempontokat tekintetem át. A kérdőíves eredmények alapján lényeges különbség figyelhető meg a tanulók etnikai hovatartozását illetően: tizennyolc általános iskolás (90%) és csak két gimnazista (10%) vallotta magát romának, mely szignifikáns különbséget mutat ($X^2 = 25,600$; $p = 0,000 < 0,05$). Úgy gondolom, ez az eredmény aláhúzza a romák oktatási helyzetével való foglalkozás fontosságát, hiszen az oktatási rendszerből való kihullás, ha nem is determinálja a bűnelkövető válást, de erőteljes rizikófaktort jelent a kriminalizálódás felé. Ezért ezen a területen a prevenció lenne az elsődleges: feltérképezni a roma gyermekek iskolai sikertelenségének legfőbb okait és ezek csökkentésével, megszüntetésével minél tovább az oktatási rendszerben tartani őket.

A szociológiai vonalon haladva lényegesnek tartottam megvizsgálni a szülők legmagasabb iskolai végzettségét, melyről azt gondolom, befolyásoló tényező lehet a gyermekek iskolába járására – olykor példaként, olykor elrettentésként. Ennek következtében pedig előre vetítheti azt is, hogy mennyire tartják fontosnak az

iskolázottságot az adott családban, és így a gyermek számára mennyire biztosítanak az iskolába járáshoz támogató légkört. Természetesen a folyamat ellenkező irányba szintén működhet, mivel nem egyszer látni példát rá, hogy aluliskolázott szülők mindent megtesznek azért, hogy gyermekük ne az ő példájukat kövesse és úgymond „kitörési” lehetősége legyen. A kérdőíves adatok alapján azonban sajnos inkább az előbbi folyamat támasztható alá (1. ábra), ugyanis összevetve a kapott eredményeket szignifikáns különbség mutatható ki a különböző képzési szintű fogvatartottak szüleinek végzettségét illetően ($X^2=19,152$; $p=0,000 < 0,05$) a gimnáziumi tanulók szüleinek javára.

1. ábra: A szülők iskolai végzettsége iskolatípusonként

Ebből jól látszik, hogy a gimnazisták szüleinél minimum a 8. osztály elvégzése mindenhol szerepel. Ezzel szemben az általános iskolások körében már hét esetben megjelenik, hogy valamelyik szülő még a 8 általánost sem járta ki (17,5%). Tovább haladva a végzettségeken ugyanez a különbség erősödik. Az általános iskolások körében a legjellemzőbb a 8 általános végzettséggel rendelkező szülő (40%), a gimnáziumban a szakmunkás/szakközépiscolát végzett szülő a leggyakoribb (45%). Felsőfokú végzettséggel rendelkező szülő (10%) csak a gimnazistáknál fordul elő. Érdekes eltérés, és a családi helyzetnek, az anyagi körülményeknek is indikátora lehet, hogy az általános iskolások 15%-a nem tudta megadni valamelyik szülője végzettségét. Ennek okaként jelezték, hogy nem ismerték őket – elsősorban az apát –, vagyis csonka családban nőttek fel.

Ezután annak az okát próbáltam feltárni, hogy a megkérdezettek miért szakították meg tanulmányaikat a tankötelezettségi idejük alatt. A kérdésre szabadon fogalmazhatták meg válaszukat a kitöltők. Az általános iskolások a legtöbb esetben a „Börtönbe kerültem.” és a „Bűnöző lettem.” feleleteket adták¹, továbbá gyakran merült fel a szegénység, a család eltartásában való részvétel is indoklásképpen. A

1 A fogvatartottak válaszait stilizálva tesszük közzé.

gimnáziumi tanulók esetében már némiképp jobb helyzet rajzolódott ki. Kilenc olyan fogvatartott volt, aki szakmával rendelkezett – tehát nem szakították meg tanulmányaikat anno –, ők a 12. osztály tanulóiként jelenleg a hiányzó érettségijük pótlására törekednek, egy tanuló pedig javító érettségire készül. Azok között viszont, akiknél valóban megszakítás történt, a vezető indok szintén a szegénység, a pénzhiány: „A rossz anyagi helyzet miatt!” (12. o.); „Szegény családi körülmények!” (10. o.); „Pénzre volt szükségem, hogy eltartsam magam.” (12. o.). Az interjúkban részletesebben boncolgattuk ezt a kérdéskört, melynek során kiderült, hogy a többszöri bukások miatt többen ténylegesen nem a tankötelezettségi idő alatt szakították meg tanulmányaikat, hanem az évek során elérték azt, gyakran az általános iskolai 8. osztály teljesítése nélkül.

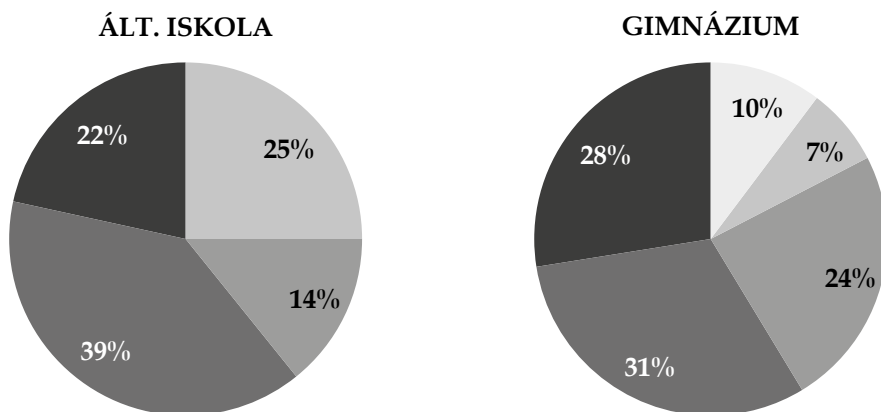
A következő elemzési szempontom a motivációs tényezők feltárása volt. Ezzel kapcsolatban elsődlegesen arra voltam kíváncsi, hogy mi viszi rá a fogvatartottakat, hogy esetenként meglehetősen idős korban – a tanulók között 50-es éveikben járók is akadnak – folytassák félbemaradt tanulmányaikat a büntetés-végrehajtási intézet falai között. A kitöltők 5 motivációs tényező közül választhattak, illetve egy „egyéb” kategóriában fejthették ki véleményüket. Egy személy több választ is megjelölhetett. Az eredmények tekintetében (2. ábra) a képzési szintek között szintén eltérések figyelhetőek meg, melyeket az oktatási folyamat során, a tanórán is érzékelni lehet. Első helyen mindkét esetben a későbbi munkalehetőség áll (általános iskola 39,3% és gimnázium 31%), ami egy külső motivációs tényező. A második helyen azonban már különbség mutatkozik: az általános iskolásoknál ismételtelen egy külső tényező, az ösztöndíj/jutalom (25%) szerepel, míg a gimnáziumi tanulóknál egy belső tényező, az érdeklődés (24,1%). A megkérdezettek „egyéb” indokokat is magas arányban (összesen 24%) adtak meg, de ezek tartalmilag általában nem tértek el az általam megadott kategóriáktól, inkább azok részletesebb kifejtései, összevonásai voltak: „Mindenhez kell már a 8 osztály.” (7. o.) – munka; „Szeretném kijárni az iskolát, mivel a nélkül nem nagyon lehet munkát kapni, és így okosabb is leszek.” (6. o.) – munka, érdeklődés; „Úgy érzem, hogy így nem értelmetlenül telik el az időm.” (10. o.) – időtöltés; „Az ösztöndíj miatt és a szabadulás utáni munka miatt” (7. o.) – ösztöndíj, munka.

A statisztikai próbákat elvégezve a motivációs tényezők közül csak az ösztöndíj/jutalom mutatott szignifikáns különbséget ($X^2=6,144$; $p=0,013 < 0,05$), tehát az általános iskolások körében ez lényegesen nagyobb motivációs súlyt képez, mint a gimnazistáknál. Az időtöltés ($X^2=3,243$; $p=0,072 > 0,05$) összehasonlítása tendenciaszerű értékeket hozott a gimnazisták javára. Az érdeklődés ($X^2=1,129$; $p=0,288 > 0,05$) és a későbbi munkalehetőség ($X^2=0,400$; $p=0,527 > 0,05$) kategória viszont a százalékos különbségek ellenére nem hozott szignifikáns eltérést a két csoport között.

A kérdéskört illetően a tanárok hasonló véleményen vannak az eddigiekkel. A legtöbben hangsúlyozzák, hogy „nagy a különbség az általános és a gimnáziumi osztályok között”. Hatalmas kontraszt volt beszélgetni azokkal a kollégákkal, akik csak az egyik területen dolgoznak. Az általános iskolásokról kialakult kép úgy gondolom, teljes mértékben fedi a valóságot: „Alapvetően motiválatlanok, érdekte-

MOTIVÁCIÓK KÖRE ISKOLATÍPUSONKÉNT

■ időtöltés ■ ösztöndíj/jutalom ■ érdeklődés ■ későbbi munka ■ egyéb

2. ábra: Motivációk köre iskolatípusonkénti bontásban

lenek. Anyagi okokból jár a többség.”; „Általában sokan az ösztöndíj miatt tanulnak, csak annyit tesznek meg, amennyit muszáj.”; „Az általános iskolai tagozaton nagyon rossz hatással van az órákra, hogy a legtöbb tanuló csak a pénzért jár be.” – ez alól a kivételek számát a tanulók 10–15%-ára becsülik. Ezzel szemben a gimnáziumi tanulókról feltétebb pozitív a tanárok körében kialakult kép: „A középiskolai osztályokba olyan tanulók járnak, akik ténylegesen tanulni akarnak. Van rá idejük és szorgalmuk. Ezért könnyű tanítani őket. Nem kell fegyveléssel és egyéb időrabló nevelői feladatokkal bajlódni.”; „A diákok többsége tanul, és próbálkozik teljesíteni a képességeikhez képest.”. Személy szerint – mindkét iskolatípusban oktatóként – ezekkel a véleményekkel csak egyetérteni tudok, mert saját bőrömön tapasztalom, hogy egészen más a légkör, a tanulók hozzáállása mind a tananyaghoz, mind az oktatókhoz.

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódóan igyekeztem felmérni a fogvatartottak tanulással elérendő céljait, melynek során a nyitott kérdésre szöveges választ kellett adniuk. Főként a motivációs tényezőkkel szorosan összefüggő válaszok születtek: „Hátha sikerül visszailleszkednem a kinti életbe.” (12. o.) – munka; „Lexikális tudásom javítása és az időtöltés.” (12. o.) – időtöltés; „Ha elvégzem a 8 iskolát, szabadulás után munkát szeretnék magamnak keresni.” (7. o.) – munka; „Legyen kávé és cigim, mert nincs semmi támogatásom odakint.” (8. o.) – ösztöndíj. Viszont, nagy örömmel, itt már többeknél megjelent a továbbtanulási szándék. Ez az általános iskolásoknál négy főt (20%) érintően a 8 általános elvégzését, a gimnazistáknál kilenc főre (45%) vonatkozóan a főiskolai/egyetemi oktatásba való bekerülést jelentette: „Elvégezem az iskolát.” (7. o.); „Szeretném a jogosítványt megszerezni.” (7. o.); „A továbbtanulás a fő célom, ehhez szükséges az érettségi.” (12. o.); „Diplomaszerzés és új szakmák elsajátítása, hogy az esetleges új életben könnyebben tudjak megállni a talpamon.” (10. o.).

Konkréten a szabadulás utáni továbbtanulási szándékukról is nyilatkozhattak a fogvatartottak. Az eredmények alátámasztják az eddigieket: a gimnáziumi tanulók nagyobb hajlandóságot mutatnak a továbbtanulásra: 70%-uk folytatni szeretné tanulmányait, 30%-uk bizonytalan ebben, és nulla a további tanulmányoktól elzárkózók száma. Ellenben az általános iskolások körében a folytatási szándék csak 55%-os, 25% bizonytalan és 20% elzárkózik a további tanulmányoktól. S bár a százalékos arányok mutatnak eltérést, azok nem érik el a szignifikanciaszintet ($X^2 = 4,451$; $p = 0,108 > 0,05$).

Mivel az előzők során főként külső motivációk – ösztöndíj, későbbi munka – merültek fel az iskolába járás indokaként, nagyon kíváncsi voltam, hogy a fogvatartottak alapvetően szívesen vesznek-e részt az oktatáson. Az erre vonatkozó eldöntendő kérdés azonos eredményt hozott az általános és középiskolások körében, hiszen ugyanúgy 19–19 fő jelölte az „igen” választ. Elmondható tehát, hogy nagy többségben (95%) szívesen járnak iskolába, még ha eltérők is a mozgatórugóik.

A speciális körülményekre, a börtönközegre való tekintettel érdekesnek tartottam azt is kutatni, hogy a diákok hogyan készülnek fel az órákra, milyen lehetőségeik vannak ezen a téren. Tapasztalataim szerint ebben a tekintetben elsősorban a taneszközök rendelkezésre állásában találhatóak különbségek. A gimnáziumi tanulók általában egyénileg beszerzik kintről a megfelelő tankönyveket, így tudnak tanulni alkalomról-alkalomra. Ezzel szemben az általános iskolásoknak ilyen taneszközeik csak a legkritikább esetben vannak, a füzeteiket pedig nem vihetik fel a zárkáikba. Így lényegében a tanórán kívül csak a büntetés-végrehajtási intézet könyvtára áll rendelkezésükre, hogy fejlesszék tudásukat.

A kérdőív alapján jelentős szempont a felkészülést illetően a zárkahelyzet. Erre iskolai fokozattól függetlenül többen hivatkoztak, mivel a felkészülés, tanulás helyszíne teljes mértékben ide korlátozódik. Van mikor a zárkatársak hátráltató, zavaró elemként jelentkeznek: „24 m²-en/10 fő nagyon nehéz tanulni, főleg többségében antiszociális zárkatársak között.” (12. o.); „A zavaró tényezőket nem tekintve többnyire a zárkában tanulok.” (10. o.); „A zárkán, ha van rá lehetőségem, de nem minden esetben, mert 10 ember van összezárva, és néha zavarja a másikat, ha valaki tanul is.” (7. o.). Viszont szerencsére akadnak pozitív példák is: „A zárkában közösen átbeszéljük az anyagot.” (8. o.); „Fent a zárkában tanulok, és segítetek a többi zárkatársaim is.” (7. o.). Összességében tehát elmondható, hogy a válaszok többsége normális hozzáállásról tanúskodik, egyetlen elutasító – „Nem készülök fel.” (8. o.) – válasz érkezett csak. A többiek válaszaik alapján a lehetőségeikhez mérten igyekeznek rendszeresen és lelkiismeretesen felkészülni a tanórákra.

Végezetül pedig a börtönoktatás előnyei és hátrányai érdekelték, mely kérdéskörrel az oktatókkal és a fogvatartottakkal is beszélgettem, ennek köszönhetően az érem mindkét oldalát megismerhettem.

A tanárok a témával kapcsolatban elsősorban a reszocializációs, reintegrációs hatást emelték ki globális előnyként, melynek során lehetőséget kapnak a fogvatartottak, hogy a korábbi hiányosságait pótolják és végzettséget szerezzenek: „Bővíülhet az ismeretkörük, ezáltal pedig kitágulhat számukra a világ, mely talán segíthet a visszailleszkedésükben, illetve az újrakezdésben.”. Konkrétan: az oktatási tevékeny-

ség során értelemszerűen a büntetés-végrehajtási intézet közegéből fakad az a pozitívum, hogy „Nem kell fegyelmezéssel és egyéb időrabló feladatokkal bajlódni.”; „Nagyobb a fegyelem.”. Az esetleg rendbontó viselkedést tanúsító diákok ellen – ha az indokolt – fegyelmi eljárás indítható, és az illetők az iskolai oktatásból kivehetők. Ezen felül fontosnak tartom, hogy több tanár önmagára vonatkoztatva is megfogalmazta, hogy számára milyen pluszt ad ez a munkakör: „Új módszerek alkalmazására van lehetőség.”; „Alakítja a tanár érzelmi hozzáállását.”; „Mindenképpen jó önismeret is, hiszen az ember alkalmazkodik, tolerál.”. Vagyis nemcsak egyoldalú fejlődésről beszélhetünk.

A diákok részéről előnyként jelent meg, hogy büntetés-végrehajtási intézetben új, hasznos ingerek érik őket az oktatás során, így ez megakadályozza az elbutulást: „Nem tompul el az agy.” (7. o.). A másik, többek által említett tényező az idő volt, hogy a szabadságvesztés alatt egyszerűen ráérnek tanulni: „Itt le tudok érettségizni, kint nem tudnék, mert nem szánnék rá ennyi időt.” (9. o.). Az ezen kívül megfogalmazott válaszok pedig már mind a tanárokhoz kapcsolhatóak: például, hogy az iskolában civil oktatókkal találkozhatnak, ami felüdülés számukra, és természetesen valamelyest információforrás a kinti világról. Továbbá – összehasonlítva a kinti tanulmányaik során tapasztaltakkal – úgy nyilatkoztak a fogvatartottak, hogy „Itt kedvesebbek a tanárok.” (8. o.), illetve „Tartalmasabban vannak leadva az anyagok, mert kint sok volt a zavaró tényező, a rossz diáktársak és a fegyelmezés. Ide csak az jön, aki tényleg tanulni akar.” (12. o.). Ehhez nagyon szépen illeszkedik az a vélemény, melyben a megkérdezett úgy fogalmazta meg a különbséget a civil és a börtönoktatás között, hogy „Ott kötelezőnek éreztem, itt meg saját magamért tanulok, hogy könnyebb legyen az élet.” (8. o.). Úgy gondolom, az általunk végzett tevékenységnek ez az egyik legfőbb feladata, hogy a fiatalkorban tapasztalt iskolai kudarcokon átsegítve elérjük: a diákok önmagukért tanuljanak és lassanak lehetőséget abban, hogy a tudás megszerzése hozzásegítheti őket egy másfajta élethez.

Azt, hogy véleményük szerint mik a börtönoktatás hátrányai, azonban már nehezebb volt kiszedni a fogvatartottakból. Elsőre mindannyian azt mondták, hogy semmi hátrányt nem tudnak felsorolni, nincs semmi más hátránya „Csak az, hogy börtönben vagyunk.” (8. o.). Hosszas faggatás után voltak csak hajlandók negatívumokat megfogalmazni. Ekkor azonban, véleményem szerint, nagyon jó meglátások – nem is igazán hátrányok – kerültek elő: „Elsősorban annak nagyon örülnék, ha lehetne korrepetálni.” (8. o.); „Az öregeket, ezeket, akik nagyon rég járták ki a 7. osztályt, egy ugyanilyen csinos tanárnő tanítaná, csak külön a fiataloktól, mert szerintem nem tudnak velünk egyszerre haladni.” (7. o.). A gimnazisták egyöntetűen az óraszámok növelését szorgalmazták: „Többet tanulhatnánk, több óránk lehetne.” (9. o.); „Kevés az óraszám.” (12. o.).

A tanárok már jóval kritikusabbak voltak a kérdés kapcsán. Az első felmerülő problémakör már rögtön a beiskolázás kérdéséhez kapcsolódott: „Országos szinten nem teljesen áttekinthető, hogy kinek milyen a legmagasabb végzettsége. Sajnos a kisegítő iskolában végzett osztályok ugyanúgy számítanak, mintha normál évfolyamban kapták volna a bizonyítóányt.”; „Nagyon vegyes és legtöbbször gyenge az előképzettségük. A legtöbbjük hosszú évek után ül vissza az iskolapadba.”. Az oktatási folyamatban ki-

vétel nélkül mindannyian a rendelkezésre álló felszerelések hiányosságát jelölték meg a legnagyobb nehézségként: „*Segédanyagok, szemléltető eszközök, tankönyvek hiánya.*”; „*Az iskola taneszközökkel való ellátottsága gyakorlatilag zéró.*”. Ezt fokozza, hogy amennyiben a tanár saját maga pótolna egy-egy segédeszközt adott órájához, az minden esetben parancsnoki engedélyhez kötött. Ez alapos előrelátást igényel a tanároktól – gyakran „nehézkés és bonyolult” –, hiszen az ehhez szükséges kérvényt egy héttel korábban már le kell adni, nincs lehetőség rögtönözni. A büntetés-végrehajtás sajátos közegéből további hátrányok is fakadnak: „*Gyakran hiányoznak az órákról a fogvatartottak, mert beszélőn, spejzon, tárgyaláson, szállításon vagy épp magánelzáráson vannak.*”. Számukra az elmaradásuk pótlása szinte megoldhatatlan. Továbbá előfordul, hogy különböző rendezvények, biztonsági ellenőrzések miatt egész napi oktatás marad el. Ilyenkor az oktatónak feladata – egy, a börtönnel előre egyeztetett időpontban – pótolnia a kiesett órákat, melynek megszervezése és lebonyolítása sokszor plusz terhet jelent, főleg azon kollégák számára, akik más intézményekben is dolgoznak párhuzamosan.

Összegzés

A büntetés-végrehajtás mára már túllépett a klasszikus „büntető” feladatán, és megjelent a társadalommal összeütközésbe került egyén reintegrálásának gondolata. Ennek megfelelően a világon mindenhol kísérleteznek a fogvatartottak hatékony nevelési módszereinek kidolgozásával. Ez azonban számos kérdést vet fel az alapoktól kezdve – A börtön vajon alkalmas-e egyáltalán reszocializációs funkció betöltésére?, Tudja-e kompenzálni a korábbi szocializációs hiányosságokat? – egészen az olyan specifikus témáig, hogy: Milyen programok működtethetők a börtönön belül?, Alkalmazható-e a hagyományos pedagógia, vagy létezik speciális rabnevelés?, Mely fogvatartottak vehetnek részt a programokon?, Kötelező vagy önkéntes legyen a részvétel?. További kérdéseket eredményez, hogy a jogszabályok csak a nevelés kereteit rögzítik, de annak mibenlétét, elemeit és működését már nem határozzák meg részletesen. Az elvárt eredmény azonban mégis az lenne, hogy a fogvatartott szabadulása után a társadalom hasznos tagjává váljon. Az oktatás pedig ennek a reszocializációs és reintegrációs cél elérésének egyik megfelelő eszköze lehet.

A pedagógiai folyamat során szükséges figyelembe venni a célcsoport sajátos szociológiai, pszichológiai, andragógiai jellemzőit, az így keletkezett előnyöket fel erősíteni, a hátrányokat pedig lehetőleg közömbösíteni kell. Ennek ellenére sajnos tény, hogy a fogvatartottaknak csak kis hányada vesz részt kitaróan, sikeresen az oktatásban és végzettséget tud szerezni. Sokukra gátlón hatnak az oktatás-nevelés területén szerzett negatív múltbeli tapasztalataik (Lakos és Lőrincz 2011, 36), és a börtönoktatók lelkiismeretes próbálkozása ellenére sem sikerül megszerettetniük velük a tanulást, szemléletváltozást elérni. Kutatásom alátámasztotta – a korábbi tanulmányok megszakításának, befejezésének és a motivációs tényezők vizsgálatának statisztikájából látszik –, hogy ebből a szempontból nagyon nagy a különbség az általános és középiskola között, így nem lehet, és nem is szabad általánosítani.

A fogvatartottak hozzáállásán túlmenően szembe kell néznie az oktatóknak a börtönközeg okozta nehézségekkel. Egyrészt a fogvatartottaknál megjelenő börtönártalmak kezelésével, illetve a képzettségük erre a területre vonatkozó esetleges hiányosságaival, melyeket autodidakta módon szükséges pótolniuk. Másrészt azzal, hogy sosem szabad elfelejteniük: a börtönnek elsődleges feladata az elítélt biztonságos megőrzése (Lőrincz 2006, 19). Ezzel kapcsolatban Bárd Károly meglehetősen szélsőségesen fejt ki nézetét: „*Divatos manapság az a nézet, hogy a büntetés-végrehajtás célja nem más, mint hogy csökkentse az elszigeteltséggel együtt járó ártalmakat, és készítsen fel a szabadulás utáni életre. Nyilvánvaló azonban, hogy ha egy intézmény alapvető funkciója önmön ártalmainak csökkentése, úgy ezt legjobban akkor teljesíti, ha felszámolja önmagát.*” (Bárd 1992, 3) Véleményem szerint egy egyensúlyi helyzetre kellene törekedni a biztonságos őrzés és a nevelési, reintegrációs programok között. Ez azonban jelenleg még nem működik zökkenőmentesen Magyarországon. Bár a jogszabályi háttér – 1979. évi 11. tvr. és 2013. évi CCXL. tv. – széles körben biztosítja a reszocializációs és reintegrációs lehetőségeket, ezek kivitelezése komoly problémát jelent. A biztonsági előírások – a büntetés-végrehajtási dolgozóknak a tanárok felé tanúsított segítőkészsége ellenére is – gyakran megnehezítik a nevelési programok megvalósítását és eredményességét az oktatók számára.

A büntetés-végrehajtási intézetben megkezdett reszocializáció nem ér véget a büntetés letöltésével. Fontos, hogy támogatásban részesüljenek a szabadultak (Módos 2000, 71), kifejezetten lényeges foglalkozni azon fogvatartottakkal, akik szabadságvesztésük alatt elkezdtek, de szabadulásuk miatt nem fejezték be tanulmányaikat. Épp ezért olyan oktatási program kidolgozása szükséges, amely az adott ország oktatási rendszerébe szervesen illeszkedik, ezáltal a fogvatartottak szabadulásuk után ugyanúgy tudják folytatni az intézetben megkezdett tanulmányaikat (Lakos és Lőrincz 2011, 31). Számukra – Magyarországon – a Pannon Oktatási Központ, Gimnázium Általános és Szakképző Iskola, Pedagógiai Szolgálat Dunaújvárosban biztosít erre lehetőséget, illetve további képzési programokat – OKJ-képzés és szakiskola –, melyekben részt vehetnek.

Ahhoz, hogy a börtönoktatás sikeresen működhessen, a büntetés-végrehajtási intézetek kompromisszumokra kész hozzáállására, megfelelő szakembergárdára, anyagi forrásokra és természetesen a társadalom befogadókészségére lenne szükség. Ez utóbbi elengedhetetlen, mert a nevelés mit sem ér, ha a társadalom tagjai kiközösítően viselkednek a szabadulttal szemben és stigmatizálják őt. Sajnos a magyar társadalom zöme hajlamos erre, így alapvetően elutasítóan gondolkodik a büntetés-végrehajtási neveléssel kapcsolatban, feleslegesnek és eredménytelennek tartja. Ezeket a véleményeket rengetegszer tapasztalom, amikor a munkám kerül szóba egy-egy beszélgetés során, pedig a statisztikai adatok (Gerber és Fritsch, 1995) azt mutatják, hogy a börtönökben folyó reszocializációs tevékenységnek van létjogosultsága. Kutatásom eredményei bizonyítják, hogy az elítéltek szívesen vesznek részt a különböző képzéseken és pótolják hiányosságait egy „második esély” reményében, hiszen a fogvatartás ideje alatt megszerzett végzettség a szabaduláskor javítja – a végzettség versenyképességétől függően – a munkaerő-piaci elhelyezkedés lehetőségét, csökkentve a visszaesők számát.

Összességében úgy gondolom, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó nevelés-oktatás elengedhetetlen egy modern társadalomban. Szükség lenne ugyanakkor a tudományterület alaposabb kutatására, melynek eredményei segíthetik a sikertelen programok hibáinak feltárását és korrigálását, így a sikeres módszerek kidolgozását. Ezzel párhuzamosan hangsúlyt kell helyezni a megfelelő szakemberek, oktatók felkészítésére és képzésére, hogy a feladatukat teljes mértékben el tudják látni. Mindezeket szem előtt tartva, ha nem is egyik napról a másikra, de még hatékonyabb börtönoktatás lenne kialakítható hazánkban.

Felhasznált irodalom

- Bárd K. (1992): *Gondolatok a büntetés-végrehajtás reformjáról*. Börtönügyi Szemle, 1992/1. 3-6. p.
- Borgulya Z. (2004): *Utolsó esély a reintegrációhoz – börtönoktatás az EU-ban*. Börtönügyi Szemle, 2004/3. 65-70. p.
- Gerber, J., Fritsch, E. J. (1995): *Adult academic and vocational correctional education programs: A review of recent research literature*. Journal of Offender Rehabilitation, 22 (1-2) 119-142. p.
- Kassai A. (2008): *A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között*. Börtönügyi Szemle, 2008/ 3. 25-33. p.
- Kőszegi Sz. (2010): *A fogvatartottak oktatása és képzése*. Börtönügyi Szemle, 2010/3. 55-62. p.
- Lakos Zs., Lőrincz J. (2011): *Amikor mákos az iskolaköpeny – fiatalok elítéltek oktatása*. Börtönügyi Szemle, 2011/4. 31-40. p.
- Lőrincz J. (2006): *A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogász szemmel*. Börtönügyi Szemle, 2006/3. 1-20. p.
- Módos T. (2000): *Összetett folyamat: a nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan*. Börtönügyi Szemle, 2000/3. 63-76. p.
- Novák Z. (2004): *A fogvatartottak oktatása, szakképzése a bv. intézetekben*. Börtönügyi Szemle, 2004/4. 47-58. p.
- Szegál B. (2007): *Szocializáció és reszocializáció a börtönben*. Börtönügyi Szemle, 2007/3. 25-38. p.